

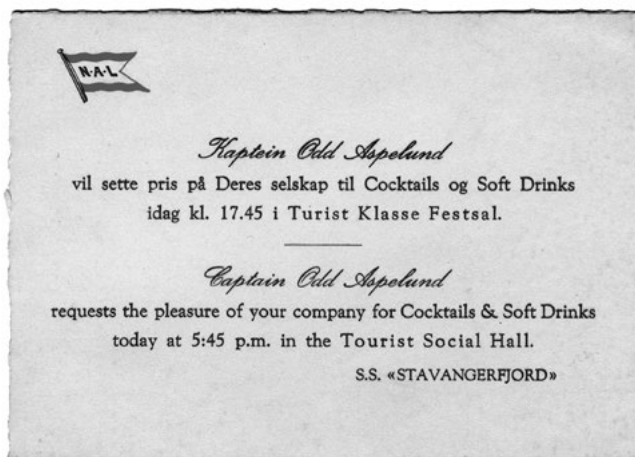
KAPITTEL 7

Høye hæler og puddelpermanent

Forestillinger, forventninger og kroppslig praksis blant unge Agder-kvinner i New York (1946–1965)

Siv Ringdal

Den 5. juli 1952 gikk Bjørg fra Lista i land i New York fra SS *Stavangerfjord*. Amerikabåten hadde anløpt New York havn kvelden før, og et av de første minnene Bjørg har fra ankomsten, var det storslagne 4. juli-fyrverkeriet hun så fra lugarvinduet.

Invitasjon til kapteinens middag, «Captains Dinner», på én av S.S. *Stavangerfjords* overfarter.

Noe annet hun husker godt, var alle de røde og hvite lysene fra biler som suste av sted på Belt Parkway. Det var 22-åringens bestevenninner, Alma og Marit, som hadde overtalt henne til å reise. Bjørg hadde en bra jobb i en av bygdas kles- og utstyersforretninger, men overbevisende brev og bilder fra venninnene i Brooklyn veide til slutt tyngst i vektskåla. Alma, som hadde reist til Amerika med familien like etter krigen, hadde også vært hjemme på besøk og argumentert for at hun burde ta turen. Som andre norskamerikanere som kom tilbake til bygda på besøk, hadde hun sett stilig ut i amerikanske klær, og Bjørg gledet seg til å få den første lønna og kjøpe seg nytt antrekk. Helt fra hun var liten hadde hun syntes det var noe spesielt med klærne fra Amerika. Hun hadde mange tanter og onkler som bodde der, og i årene etter krigen hadde de med jevne mellomrom fått amerikapakker. Det var stor stas med klærne som kom i disse pakkene. Det spilte liten rolle at de som oftest var brukte, eller at de ikke alltid passet perfekt. De var jo amerikanske! De hadde klare farger, annet snitt og forskjellige materialer og sto i kontrast til den sparsommelige garderoben med om- og hjemmesydde klær som de fleste på Lista hadde i årene like etter andre verdenskrig.

Tross beundringen for amerikanske klær hadde Bjørg følt seg elegant da hun dro fra Norge. Hun hadde god tilgang på klær og stoffer i forretningen hvor hun arbeidet, og hun hadde en søster som var flink til å sy. Likevel endret opplevelsen av å gå med disse klærne seg fullstendig da hun gikk i land på pir 42 på Manhattan. Vinterkåpa, som hun hadde følt seg så fin i, kjentes kvelende varm, og resten av antrekket virket plutselig malplassert. Bjørg forteller:

I came on the 5th of July with a winter coat and a flower patterned dress. «Oh my God» I think it was size 17. It was awful. The belt went around the waist twice because I had a small waistline. I didn't dare going out in those clothes any place. In Norway before I left I felt I looked like «a million dollars».²³³

233. Utdrag fra intervju med informant N8, kalt Bjørg. I mitt ph.d.-prosjekt *Fra synd til Sears. En studie av kroppens transformasjon blant ugifte innvandrerkvinner fra Agder i New York, 1946–1965*, intervjuer jeg 20 kvinner fra Agder som emigrerte til New York i perioden 1946–1965. Halvparten av informantene bor fremdeles i USA, mens den andre halvparten senere returnerte til Agder. Annet kildemateriale jeg benytter meg av i avhandlingen, er blant annet årganger av den Brooklyn-baserte ukeavisen *Nordisk Tidende*, brev, klær og andre gjenstander.

Løsrevet fra sin hjemlige og kjente kontekst på Lista fikk de gamle klærne en annen betydning. En ting var hvordan varmen bidro til denne opplevelsen, noe annet var hvordan Bjørg i møtet med et fremmed og annerledes miljø begynte å betrakte seg selv på en ny måte.

Bjørg var en av mange unge, ugifte kvinner som utvandret fra Agder til New York i 1950-årene. Hun er også en av informantene i mitt pågående doktorgradsprosjekt om unge, ugifte kvinner som dro til New York i de to første tiårene etter andre verdenskrig. Fra forrige århundreskiftet og fram til midten av 1960-tallet valgte mange unge kvinner fra Agder å utvandre, eller arbeidsvandre, til Amerika, og fremdeles lever siste generasjon kvinner som var del av denne prosessen.²³⁴ Som Bjørg bosatte en stor andel av de utvandrede egdene seg i Brooklyn, New York, hvor det siden siste halvdel av 1800-tallet hadde eksistert en stor, norsk koloni.²³⁵ Disse kvinnene håndterte overgangen fra et, for mange, pietistisk Agder til et liv som innvandrere i New York – hvor de skulle finne plass i spenningsfeltet mellom et norsk innvandrer miljø og en moderne amerikansk storbykultur. For å nærme meg disse kvinnenes erfaringer studerer jeg kroppene deres, på hva som skjedde med klesvaner og ulike praksiser knyttet til kroppene etter at de hadde ankommet New York. Jeg forsøker å belyse den kroppslige transformasjonen de unge kvinnene fra Agder var gjenstand for, hvordan de unge, ugifte kvinnene fysisk fortolket det å utvandre fra Agder til New York i tidsrommet 1946–1965. Jeg mener en slik tilnærming kan føre oss nærmere mange sentrale trekk ved kulturen både på Agder og i New York i de to første tiårene etter andre verdenskrig. Samtidig kan den være et bidrag for å forstå andre sider ved migrasjonserfaringen enn dem som tradisjonelt har blitt belyst. Gjennom Bjørgs første erfaringer i New York vil jeg i denne artikkelen gi leserne et innblikk i noen sentrale temaer i doktorgradsprosjektet.

---

234. Helt siden slutten av 1800-tallet hadde Agder-fylkene hatt stor utvandring, og i perioden 1890–1960 hadde regionen den største utvandringen i landet i forhold til folketallet (Samfunnsøkonomiske studier 13/1964). I kontrast til utvandringen fra andre deler av Norge, som for en stor del tok slutt i mellomkrigstiden, utvandret også nærmere 9 000 mennesker fra Agder-fylkene i årene 1946–1965 (Statistisk sentralbyrå). Et annet karakteristisk trekk ved denne utvandringen er at den ofte tok form som arbeidsvandring, mange vendte tilbake til bygda eller hjembyen på Agder etter måneder, år eller tiår i utlendighet (Semningsen, 1950, s. 370). I perioder var opp mot 40 prosent av de som utvandret kvinner, storparten unge og ugifte (Statistisk sentralbyrå).

235. Lovoll 1997; Mauk 1997.

«You looked like ‘the Dickens’»

Det var Bjørgs tante og onkel som tok imot henne da hun kom. Hun hadde aldri møtt dem før, men de hadde garantert for henne, og hun bodde hos dem de første ukene. Som mange andre unge norske kvinner dro Bjørg til Magda Sandes festekontor i Brooklyn for å søke jobb. Sande var en av flere norske damer som hadde spesialisert seg på å formidle jobb til norske kvinner som kom til New York. Bjørg fikk jobb langt unna det norske miljøet i Brooklyn, på et sted kalt Seagate. Magda Sande mente det var fornuftig for de nyankomne jentene å være på steder hvor det ble snakket lite norsk, og verken den jødiske familien hun fikk huspost hos, eller noen i nabolaget like ved Coney Island behersket Bjørgs morsmål. Det var ikke bare språket som gjorde den første tiden tung. Hun hadde lange arbeidsdager, lite fritid, og hun var konstant sulten. Hun som var så glad i mat, ikke minst poteter, fikk lite av det i kosten hos arbeidsgiverne. Hun kunne heller ikke forsyne seg fritt på kjøkkenet, så når barna var lagt og alle arbeidsoppgavene gjort, pleide hun å spasere til en fruktforretning i nærheten hvor hun kjøpte med seg noen bananer eller epler for å stilne sulten. Tre måneder senere og noen kilo lettere sa Bjørg opp jobben. Denne gangen fikk hun arbeid hos en irsk familie i Bay Ridge, ikke så langt unna det norske miljøet. Der trivdes hun godt, og hun ble i denne jobben til hun giftet seg fem år senere.

Etter at Bjørg kom til Amerika, kunne de tre venninnene igjen tilbringe tid sammen. Som de fleste som arbeidet i huspost, hadde Bjørg fri hver torsdag, og den dagen pleide hun å være sammen med Marit, som var i huspost. De kunne tilbringe timer i de store varemagasinerne i Brooklyn eller på Manhattan, og som regel hadde hun med seg hjem en ny kjole som skulle brukes på dans følgende lørdag. Ofte spiste de lunsj eller middag sammen, og de avsluttet gjerne med en kino, som de hadde funnet ut var en god måte å lære seg engelsk på. I sin nye jobb hadde Bjørg fri hver søndag. Lørdag kveld flyttet hun inn hos Alma, og de gikk på dans på Finnehallen, Sons of Norway eller et av de andre dansestedene hvor mange norske innvandrere pleide å gå.

I takt med at Bjørg gradvis behersket språket og ble bedre kjent med livet og hverdagen i Brooklyn, endret hun seg også rent fysisk. Vinterkåpa og den blomstrete kjolen ble raskt erstattet med andre klær. Hun kunne ikke

gå i de gamle, norske klærne etter at hun hadde sett hvordan unge kvinner på hennes egen alder gikk kledd. «You looked like 'the Dickens' when you came over here», forklarer hun om den gammelmodige stilen hun hadde da hun reiste fra Norge.²³⁶ Bjørg hadde heller ikke tålmodighet til å vente på sin første lønn og fikk låne penger av Alma til å kjøpe ny kjole. Etter som tiden gikk, vokste samlingen av kjoler og struttende underskjørt i skapet. Det samme gjorde antallet høyhælte sko, noe hun ikke hadde våget å bruke tidligere, fordi hun var så høy. Jo smalere midje på kjolen, desto bedre, men det krevde sin kvinne å holde seg slank: «Å ha en small waistline, oh my goodness, du arbeidde hardt for å ha det. Men det va grusomt å legge seg og vere sulten», forteller hun. Det lange håret ble klippet kort, og i stedet for den bølgete permanenten hjemmefra, som Alma spøkfullt hadde kalt «atlanterhavsbølger», anla Bjørg småkrøller, også omtalt i en reklame i *Nordisk Tidende* som «puddelpermanent».²³⁷

Ker er den . . . den nye Puddel-Permanent som De har hørt så meget om! . . . Rocket Wave Puddel Permanent . . . som vist på Television! Den eneste permanent med spesielt uteksperimentert laanolin væsk som gir den beste, mer skinnende krølling som er så nødvendig for disse nye bølgene.

**VERDENS
MEST OMTALTE
PERMANENT!**

Bestil time i dag
For denne glimrende nye Caryl Richards permanent!

Christiansen's
GEORGE CHRISTIANSEN, INNEH.

Tidligere ansatt i New York, Westchester og
Brooklyn ledende Frisørsalonger

Gedney 9-9567 5920 - 5. AVE.
Brooklyn, N. Y. (Nær 68. Street)

Reklame for «puddelpermanent» i *Nordisk Tidende* våren 1952.

236. Uttrykket «the Dickens» henspiller muligens på Charles Dickens' romanfigurer, og må forstås som «gammeldags».

237. *Nordisk Tidende*, mars 1952. *Nordisk Tidende* benevnes i det følgende som NT.

Hun begynte å barbere legger og armhuler, og etter hvert tok hun leppestift og maskara i bruk. Hjemme på Lista hadde hun hatt et svært begrenset forbruk av sminke, det var ikke særlig akseptert i det konservative bygdemiljøet hun vokste opp i, så det tok tid å lære. «I looked like a christmas tree», forteller hun om resultatet etter noen av sine første forsøk med sminke. Gradvis lærte hun seg imidlertid å beherske kunsten til et passende resultat.

Å gjøre det nye til sitt

Historien om Bjørgs første møte med New York er representativ for hvordan mange unge kvinner opplevde å komme fra Agder til Amerika i de første par tiårene etter andre verdenskrig. Å utvandre var en krevende bevegelse mellom to kulturer, hvor en skulle lære seg å mestre språket, tilpasse seg et annet arbeidsliv, forstå andre vaner og skikker og bli kjent i en helt annen geografi. Det var imidlertid også noe mer: Det var en fysisk transformasjon, en kroppslig erfaring som en ble berørt av på mange plan. Da Bjørg sto på kaia på Manhattan, ble kåpa malplassert og kjolen for stor. Bjørg og de andre unge kvinnene fra Agder måtte finne seg selv på nytt i møtet med den amerikanske metropolen.

Kroppens sammensatte karakter gjør den velegnet for å studere kulturell endring, som for eksempel ved migrasjon. Når en kropp krysser kulturelle og geografiske grenser, vil den endres på grunn av det, både som et resultat av den biologiske kroppens respons på et annet miljø og av mer bevisste, individuelle valg. Da Bjørg utvandret, ble kroppen hennes påvirket rent fysiologisk av å forflytte seg fra et miljø til et annet. Hun ble sjøsyk på amerikabåten, hun fikk store svetteproblemer på grunn av den fuktige varmen, hun fikk kviser og utslett på grunn et nytt kosthold, og hun gikk ned i vekt på grunn av begrenset tilgang på mat hos sin første arbeidsgiver. Samtidig, ved hjelp av ulike materielle objekter, formet og skapte Bjørg kroppen sin i møtet med det nye. Hun iførte seg andre klær, hun klippet seg og fjernet kroppshår, hun begynte å sminke seg og brukte medisiner som skulle hjelpe for de nye fysiske plagene hun hadde fått. Sosiologen Anthony Synnot skriver at kroppen er objekt for subjektet samtidig som den utgjør subjektet.²³⁸

---

238. Synnot 1993, s. 2.

I tråd med dette kan vi si at Bjørg formet kroppen, og dette var igjen med på å påvirke hennes selvforståelse og identitet i et nytt miljø.

Reklame for moteriktige klær og sko hos De Vito i Brooklyn. *Nordisk Tidende* våren 1952.

Til tross for kroppens biologiske karakter vil det være kulturelt betinget hva som blir oppfattet som en vakker, naturlig, riktig og ekte kropp. Den franske filosofen Michel Foucault hevder at kroppen ikke er uangripelig og objektiv – den naturlige kroppen er en historisk størrelse, en kulturell konstruksjon påvirket av de normene og verdiene, den diskursen, som råder i samfunnet.²³⁹ Synet på hva som er naturlig, vil derfor forme ulike praksiser i tid og rom. Bjørg forlot hjembygda, hvor man hadde visse synspunkter og ideer knyttet til hvordan man skulle se ut og oppføre seg som ung kvinne. Hun ankom et samfunn med tilsvarende andre ideer. Etter ankomsten til New York ble Bjørgs kropp et forbindelsesledd mellom det hun forlot, og det hun møtte, en forhandlings- og fortolkningsarena hvor blant annet hennes kles-

239. Foucault 1999; Giblett 2008.

stil og kroppsholdning uttrykker hvordan hun valgte å integreres i det nye samfunnet. Bjørg og de andre unge kvinnenes kropper representerer dermed både kontinuitet og fornyelse, og ved å studere dem kan vi få innblikk i hvordan gamle og nye verdier, erfaringer og praksiser møtes og forhandles. Søkelys på kroppslig transformasjon vil kunne bidra til å belyse hvordan de unge kvinnene håndterte overgangen fra bygd til storby, fra konservativ kristendom til et samfunn med større valgfrihet knyttet til det religiøse, fra et gryende til et omfattende forbrukssamfunn med økt vekt på individualisme, møtet med massekultur, populærkultur og et norsk innvandrer miljø.

Europeiske forestillinger

I Bjørgs hjem i New Jersey blar jeg meg gjennom et av hennes gamle album. Blant alle bildene finner jeg et stort portrettbilde av Bjørg fra tiden like før hun reiste, en ung kvinne med bølgete, halvlangt hår, iført den tidligere omtalte ullkåpa. Det dukker også opp et portrettfotografi som Alma sendte hjem til Bjørg. «Ja, hun var utrolig vakker», kommenterer Bjørg om Alma på dette fotografiet. I motsetning til bildet av Bjørg, som ser rett mot kameraet, er fotografiet av Alma tatt i skrånende positur. Alma ser ikke på fotografen, men ser derimot drømmende framfor seg. Lyset er ikke nådeløst realistisk, som på Bjørgs fotografi, men dust og varmt, og Almas hår er plettfritt velfrisert. Fotografiet av Alma gir assosiasjoner til samtidens filmstjerneportretter, og det må ha gjort inntrykk å få et slikt bilde av ei venninne som hadde reist i forkant. I portrettet av Alma, ei lokal jente i Hollywood-stil, blir på mange måter det lokale og globale vevd sammen, og fotografiet peker på noen av de impulsene som var med på å forme forventningene om Amerika til de unge kvinnene på Agder.

Hvis vi går til en europeisk-amerikansk kontekst, har den 500 år lange transatlantiske relasjonen formet europeernes ideer og forventninger om Amerika og det amerikanske, også hva angikk forestillinger om det kroppslige og materielle. Helt fra Columbus' oppdagelse av kontinentet har Amerika vært en faktor i den gamle verden, og som litteraturhistorikeren Sigmund Skard skriver, har landet vært et *vehicle of dreams*.²⁴⁰ Amerika har

---

240. Skard 1964, s. 2; Skard 1976, s. 2.

vært symbol på eventyr og drømmer, et mytologisk forhold som har røtter i Europa, ikke Amerika.²⁴¹ Fra begynnelsen av 1800-tallet og fram mot andre verdenskrig var Amerika modell og inspirasjonskilde for ulike sider ved europeisk samfunnsliv. Europeerne lot seg inspirere av amerikanernes tanker om demokratisering og intellektuell og religiøs frihet, og fra slutten av 1800-tallet ble Amerika også forbilde og modell som industrinasjon.

I 1920-årene begynte Amerika for alvor å bli en stor leverandør av populærkultur, ikke minst gjennom filmen og populærmusikken, og det amerikanske ble symbol på en moderne livsstil.²⁴² I årene like etter andre verdenskrig fortsatte det positive forholdet til Amerika, blant annet på grunn av Marshall-hjelpen og eksport av amerikansk film og populærkultur.²⁴³ Disse følelsene ga seg også utslag på oppfatninger om amerikansk stil og utseende. Det var for eksempel flere som mente at amerikanerne var penere enn andre, noe som blant annet kommer til uttrykk i en artikkel i Aftenposten i september 1945: «Amerika er de vakre menns land. Alle har atletskikkelser, tindrende gråblå øyne og en munn som blotter en skinnende perlerad, så snart de ler. Og de ler støtt.»²⁴⁴

Det finnes også en parallell historie om europeernes forhold til Amerika, om drømmen og illusjonen som brast, og som ga næring til et negativt og tvetydig forhold til landet. Allerede ved industrialiseringen og kapitalismens framvekst ble de negative sidene ved det amerikanske samfunnet tydeligere, som de store klasseforskjellene og raseskillet. Dette avspeiler seg i flere negative ytringer om Amerika, ikke minst fra forfattere og intellektuelle, blant andre Knut Hamsun her til lands.²⁴⁵ På samme måte følte mange seg sveket av Amerika på 1960-tallet, med Vietnam-krigen, drapet på Kennedy-brødrene og Watergate-skandalen.²⁴⁶ De tvetydige følelsene overfor Amerika kommer også til uttrykk på andre arenaer enn det samfunnsmessige og politiske. For eksempel ble det allerede på slutten av 1800-tallet hevdet at amerikanerne var historieløse og ikke eide smak. Norskamerikanere som var hjemme på besøk, ble et offer for vittighetspressen, hvor de ble karikert

241. Liland 1992, s. 22; Bryn 1992, s. 118.

242. Skard 1976; Jenswold 1991, s. 91; Liland 1992, s. 52.

243. Liland 1992, s. 4, 35.

244. Liland 1992, s. 36.

245. Skard 1976, s. 27 flg.

246. Bryn 1992, s. 128 flg.

på grunn av sine smakløse antrekk og påtatte manerer.²⁴⁷ Den intellektuelle eliten hadde lite til overs for amerikanernes smak til tross for at de talte i varme ordelag om deres religiøse frihet og likhetsidealer.²⁴⁸

Også i Bjørgs hjembygd Lista eksisterte det tvetydige følelser overfor det amerikanske. Disse følelsene gikk imidlertid ikke i særlig grad på det samfunnsmessige og politiske, heller ikke på amerikanske varer og produkter, men til norskamerikanerne selv. De hjemvendte norskamerikanerne ble på den ene siden beundret på grunn av klær, stil og levesett. På den andre siden måtte de imidlertid balansere hårfint. Hvis de snakket for mye om Amerika, overdrev engelske ord og uttrykk eller tok sminken eller klesstilen for langt, ble de oppfattet som jålete og tilgjorte.²⁴⁹ Bjørgs forventninger til Amerika var styrt av både førstehåndskunnskap og noen av disse mer overordnede impulsene som kom til Norge og Europa fra vest. Hun hadde egne tanker om amerikansk utseende og stil, basert på å ha fått amerikapakker, sett norskamerikanere hjemme på besøk og fra kinolerretet på Vanse bygdekino. I Bjørgs barndomshjem hadde de spilt amerikanske grammofonplater som broren hadde kjøpt «over there» da han var til sjøs, men hun hadde også blitt fortalt at Amerika var synonymt med hardt arbeid – du måtte jobbe for dollarene. Bjørg hadde kanskje ledd av en og annen norskamerikaner som kom tilbake til hjembygda og overdrev amerikanske manerer, men det ser ikke ut til at Bjørg hadde den samme kritiske tvetydigheten til amerikansk stil og samfunnsliv som en del av landets intellektuelle hadde. På dette området kan det imidlertid se ut til at det var noe forskjell blant de unge kvinnene fra Agder, avhengig av bakgrunn og oppvekststed.

Amerikanske forventninger

På samme måte som europeerne hadde forestillinger om det amerikanske, hadde amerikanerne forventninger om hvordan nyankomne innvandrere skulle integreres i samfunnet, forventninger som i stor grad var knyttet til det kroppslige og materielle. Mange nyankomne innvandrere erstattet de gamle

---

247. Semmingsen 1950, s. 488 flg.

248. Skard 1970, s. 462.

249. Ringdal 2002, s. 187 flg.

klærne med nye kort tid etter ankomsten til Amerika, som vi tidligere har sett at Bjørg gjorde.²⁵⁰ Det var også vanlig å skrive hjem om det, ofte ledsaget av et portrettfotografi hvor endringen kom tydelig til syne, og kanskje med teksten «Kjenner du meg igjen?» skrevet bakpå bildet. For dem som fulgte etter, lå det forventninger i luften om at det skulle foregå en eller annen form for kroppslig transformasjon. Og det var ikke bare kvinner som endret klesstil etter ankomsten: De fleste menn valgte også å kjøpe seg nytt antrekk raskt, som for eksempel Harald fra Lista: «Det første æ måtte gjør nå æ kom øve der, det va å hive buksan, for de va så breie. Og dei kunne æ'kje gå mæ der.»²⁵¹ For de fleste var utskiftningen av klær ikke noe offer, men snarere noe mange hadde sett fram til. Det var imidlertid også noe som ble forventet i det amerikanske samfunnet.

Å bli amerikansk i skinnet ble ansett som minst like viktig som å bli amerikansk i sinnet, det var to sider av samme sak. Helt fra tidlig på 1900-tallet hadde masseproduserte varer vært tilgjengelige for det brede laget av den amerikanske befolkningen.²⁵² Industrien produserte billige klær og «luksusprodukter» som imiterte middel- og overklassens eiendeler. Dermed kunne også arbeidere kle seg og omgi seg med tilsynelatende statussymboler, og folks identitet ble på den måten styrt mer ut fra hva man *hadde*, enn hva man *gjorde*. For mange amerikanere ble etter hvert denne friheten til å velge en viktig del av deres forståelse av demokrati.²⁵³

For nyankomne innvandrere, ikke minst i storbyer som New York, ble det viktig å tilpasse seg den amerikanske stilen for å bli integrert i samfunnet. Foretok en ikke en slik kroppslig transformasjon, forble en det som ble kalt en *squarehead* eller *greenhorn*, fikk problemer med å få jobb og måtte risikere å stå utenfor samfunnet.²⁵⁴ Ikke minst var det viktig hvordan man presenterte seg i det offentlige rommet, noe sosialarbeideren og forfatteren Jane Addams skrev om allerede i 1902:

Her house furnishing, with its pitiful little decorations, her scanty supply of books, are never seen by the people whose social opinions she most values. Her clothes are her background and from them she is largely judged.

250. Ringdal 2002, s. 119.

251. Ringdal 2002, s. 120.

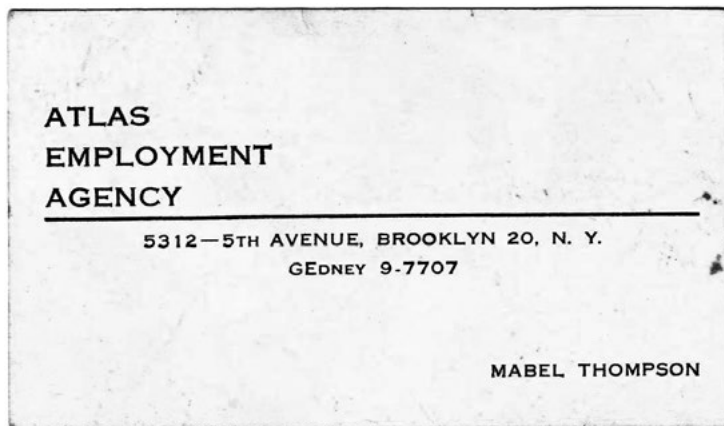
252. Ewen 1988, s. 59 flg.; Cross 2000, s. 17 flg.

253. Ewen 1988, s. 59–68.

254. Ewen 1988, s. 73.

Addams forsvarte med dette at unge arbeiderkvinner brukte storparten av lønna på klær. Hvis sosialt avansement var det de ønsket, var dette en fornuftig investering.²⁵⁵ Etter første verdenskrig forsterket presset på nyankomne innvandrere seg. Arbeidsledighet og nedgangstider førte til en atskillig mer innvandringsfiendtlig holdning i det amerikanske samfunnet,²⁵⁶ og markedskreftene sto i kø for å «hjelp» nyankomne innvandrere med å tilpasse seg, mange fra den europeiske landsbygda.²⁵⁷

I den amerikanske reklamebransjen skilte en gjerne mellom to typer innvandrere. Den ene var dem som var mest opptatte av å investere i gamlelandet, omtalt som *cafone*. Mange italienere befant seg i denne gruppen, derav navnet. *Cafonen* brydde seg lite om å tilpasse seg amerikanske vaner og skikker og involverte seg heller ikke så ofte i innvandremiljøet fra hjemlandet. Den andre gruppen var the *allrightnik*. Disse personene tilpasset seg amerikansk kultur og vaner, ikke minst forbruksmønsteret, og hadde gjerne som mål å klatre i det sosiale hierarkiet. Jødiske innvandrere tilhørte ofte denne gruppen. De mest lønnsomme innvandrerne var selvfølgelig dem som tilpasset seg det amerikanske samfunnet, og reklamebransjen hadde mange strategier for å innlemme de nyankomne i det framvoksende forbrukssamfunnet.²⁵⁸

Mange nyankomne kvinner fra Agder fikk hjelp av de lokale festekontorene i Brooklyn for å få seg jobb, og flere av dem var drevet av kvinner som tidligere hadde utvandret fra Norge.

255. Ewen 1988, s. 73.

256. Wyman 1991, s. 79–95.

257. Ewen 1988, s. 58–79.

258. Heinze 1999, s. 190–207.

Hvordan sto det så til i miljøet Bjørg kom til – det norske innvandrer miljøet i Brooklyn? I dette samfunnet, som i tiden rundt Bjørgs ankomst besto av om lag 50 000 første- og andregenerasjons norske innvandrere,²⁵⁹ fant man både *cafoner* og *allrightniker*.²⁶⁰ Flere av dem som var bosatt i gatene rundt *Lapskaus Boulevard*,²⁶¹ delte *cafonens* målsetting om å vende tilbake til hjemlandet. Samtidig var det store variasjoner med hensyn til hvor sterkt dette preget hverdagen til den enkelte. Fra noen norske bygder og byer, ikke minst fra Agderkysten, var det relativt vanlig for gifte menn å ta seg ett eller flere arbeidsopphold i Brooklyn mens resten av familien var igjen hjemme i Norge. Mange av disse levde og bodde svært sparsommelig, fordi storparten av lønna ble sendt hjem. De investerte også mindre i klær og annet utstyr enn for eksempel ugift ungdom som kom over.²⁶² På samme måte var det en del innbyggere som hadde kommet til Brooklyn på sine eldre dager, og som kanskje slet mer med å tilpasse seg, slik det kommer til uttrykk i et brev i *Nordisk Tidende* fra 1935:

[...] the old people who came here late to live with their son or daughter. They are Norwegian in mind and body; they think, speak, feel, and smell Norwegian. Their world is the little Norway here in Bay Ridge. They take a trip to America by subway across the Brooklyn Bridge once in a while; they return to Norway again when they get back to Bay Ridge.²⁶³

Å integreres i det amerikanske samfunnet handlet ikke bare om klær – det handlet om kroppsspråk, lukt, gestikulering og ganglag – og det syntes når man ikke fulgte spillereglene. Ofte kan det se ut som om skillet mellom *cafonen* og *allrightniken* går mellom første- og andregenerasjons innvandrere, slik sosiologen Christen Tonnes Jonassen beskriver i en doktorgradsavhandling om det norske miljøet i Brooklyn i slutten av 1940-årene:

259. I 1940 lå innbyggertallet på 54 530 første- og andre generasjonsinnvandrere fra Norge. I 1960 hadde tallet på innbyggere født i Norge gått ned med en tredjedel (Hoover 1979).

260. Ringdal 2002, s. 122 flg.

261. Kallenavn på 8th Avenue, den mest sentrale gaten i det norske miljøet i Brooklyn, med flere titalls norske forretninger, kafeer, kirker og annen virksomhet.

262. Ringdal 2002, s. 117 flg.

263. NT 31/1 1935. I: Jonassen 1947.

It is easy to tell the first generation from the second. The former talk in a low voice, gesticulate little and seem at all times as if tightly contained by invisible strands. The latter are louder, brasher, and they carry themselves with an easy carelessness.

Slik Jonassen observerte det, hadde andregenerasjons nordmenn i Brooklyn en helt annen avslappet selvsikkerhet enn mødrene og fedrene som hadde kommet noen tiår tidligere.²⁶⁴ I avhandlingen ser jeg på hvordan de unge, ugifte kvinnene fra Agder plasserte seg i dette landskapet. Hvordan opplevde og forholdt de seg til forventningene det amerikanske samfunnet hadde knyttet til deres kroppslige integrering? Og hvordan harmonerte disse ideene med forventninger som eksisterte i det norske innvandrer-miljøet i Brooklyn?

Agder, New York – og det norske Brooklyn

For de ugifte kvinnene som utvandret, representerte Agder og New York to ulike erfaringsrom. På Agder hadde fem år med krig satt spor på levestandard og næringsliv. Det var begrenset vareutvalg i butikkene, høye priser og rasjonering på en del varer og produkter. Selv om dette endret seg mye i tidsrommet 1946–1965, var det likevel stor forskjell på forbrukssamfunnet de unge kvinnene reiste fra, og det de kom til i USA. Agder var også preget av en lavkonjunktur med røtter helt tilbake til krisen som hadde rammet skipsfarten på Sørlandet på slutten av 1800-tallet. Fra å ha vært et område med økonomisk og kulturell vekst ble Agder en periferi med alle dens kjennetegn: lavt lønnsnivå, lav yrkesdeltaking og betydelig fraflytting.²⁶⁵ For de unge kvinnene som vokste opp, var det få arbeidsmuligheter, ikke minst på bygdene.²⁶⁶ Agder var også preget av en lavkirkelig vekkelsesreligiøsitet. Mange samfunn var delt i to, men den pietistiske kristendommens idealer hadde innflytelse også utenfor bedehusenes innerste kretser. Begrepet *synd* var med på å regulere mange menneskers livsførsel, ikke minst for de yngre. Både dans, alkohol og kortspill ble betraktet som synd, og for noen

264. Jonassen 1947, s. 331.

265. Knudsen 1990, s. 111 flg.

266. Masdalen 1991, s. 17.

var også idrett problematisk.²⁶⁷ Selv om Bjørg gikk på dans og dermed ikke tilhørte bygdas konservative kretser, husker hun godt hvordan mye ble omtalt som synd:

Det va jo mange som forsøkte å preke meg inn i det, gå i kjerka og lese bibelen, for eksempel arbeidsgiver. Æ følte ikkje æ va sånn ein forferdelig synder. Æ likte ikkje at æ sko bli fortalt kassen æ sko vere.²⁶⁸

Den pietistiske kristendommen bidro også til å strukturere synet på den unge kvinnekroppen, og flere anså det som synd å sminke seg, gå med bukser, bruke smykker og ha permanent.²⁶⁹ Bjørg husker godt at de færreste på Lista brukte sminke da hun reiste i 1952. Blant bedehusfolket var det helt utelukket med den slags, men også i hennes krets var man forsiktige med for eksempel lepestift når man beveget seg i det offentlige rommet. Det samme gjaldt unge kvinner som røykte – dette foregikk som regel i skjul.

De pietistiske holdningene satte preg også på dem som ikke var aktive i kirka eller på bedehuset. Et illustrerende eksempel på hvor sterke disse kreftene kunne være, var rettssaken en ung skolelærer i Bjørgs hjembygd anla mot bedehusfolket samme år som hun emigrerte. Bedehusfolket, blant dem en tidligere ordfører, hadde fått skolestyret til å omgjøre ansettelsen av den unge læreren fordi han blant annet hadde anbefalt elevene å gå på kino og se den nye filmen om Roald Amundsen. «Kinofilm vert laga av pengegriske menn og horkjerringer», skal en av de konservativt kristne ha uttalt. Og om ikke filmen om Roald Amundsen nødvendigvis var så fæl, kunne kinogåing i seg selv lede til mye annen syndig aktivitet. Ikke nok med det: Den unge læreren hadde også latt elevene sine danse til «Pål sine høner» i gymtimen, og sagt at Metusalem kanskje ikke ble 900 år i henhold til dagens tidsregning. Dette ble for sterk kost for bedehusfolket, som satte igang en svertekampanje mot den unge læreren og fikk overtalt skolestyret til å omgjøre ansettelsen. Læreren gikk til sak mot de mest aktive i kampanjen for ærekrenkelse, og hovedstadsavisene, blant andre *Verdens Gang*, var til stede og fulgte rettsaken. De snakket også med flere av dem som støttet

267. Repstad og Henriksen 2005; Seland og Ågedal 2008.

268. Intervju med N8, kalt Bjørg.

269. Repstad og Henriksen 2005; Seland og Ågedal 2008.

den unge læreren, men ingen av dem turte å stå fram med navn av frykt for å miste jobben eller kundene i forretningen. Den unge læreren vant til slutt saken.²⁷⁰ Selv om den pietistiske kristendommen var sterkt til stede mange steder på Agder, var det imidlertid forskjeller, ikke minst mellom by og land. I Kristiansand ble for eksempel filmen om Roald Amundsen vist som skolekino. Eksemplet viser likevel at dette var sterke krefter som mange av kvinnene som senere utvandret, hadde måttet forholde seg til i oppveksten og ungdommen.

I New York møtte jentene fra Agder en storby i økonomisk vekst, med mange valgmuligheter og mindre sosial kontroll. De stiftet også bekjentskap med et kvinneideal som hadde fått gjennombrudd i 1920-årene, og som brøt med viktoriatidens forbilder.²⁷¹ Både fremveksten av masseproduksjon, utviklingen av medisinfaget og nye populærkulturelle forbilder bidro til å skape dette nye idealet. Fra å ha vært formet av ytre kontroll, som familien og samfunnet, ble den unge kvinnekroppen et kommersielt prosjekt hvor klær og sminke, kremer, sanitetsbind og bh-er ble viktige for å uttrykke modernitet, personlighet og delaktighet i samfunnet.²⁷² De fleste jentene som kom fra Agder til New York, var ikke ukjente med mange av disse idealene. Flere hadde sett Rita Hayworth og Audrey Hepburn på filmerretet, og de hadde lest om amerikanske skuespillerinner og artister i norske ukeblader og aviser. Det som i større grad var nytt, var tilgangen på og omfanget av alle produktene man kunne skaffe seg for å forme kroppen i henhold til disse idealene.

New York representerte imidlertid ikke bare det moderne og kommersielle. Det var også en by med mange kulturelle grupper som hadde ulike levesett og verdisyn. Et av disse miljøene var den norske kolonien i Brooklyn. Dette var på mange måter et todelt samfunn, med en verdslig og en kristen leir, hvor flere i sistnevnte gruppe hadde et mer pietistisk kvinnesyn.²⁷³ Dette var holdninger som var blitt tatt med i bagasjen fra Norge:

What I like least in this country is the terrible sloping around of red paint. You do not have to wash many women clean before you have enough paint for a well

270. NT 26/6–1952; NT 3/7 1952; NT 10/7 1952.

271. Brumberg 1998; Cross 2000; Ewen og Ewen 1992; Peiss 1998.

272. Brumberg 1998.

273. Jonassen 1947, s. 441 flg.

weathered barn door. Their polished and red-painted nails are often as long as a bird's beak, and it is no wonder that divorces flourish; pity the poor fellow who falls into the claws of these women.

Although there is a great superfluity of shoes, it is very difficult to find a pair of ladies' shoes with a whole toe. Two or three toes on every foot as a rule wave cut in the breeze. It is not so bad in the heat of the summer. But in the winter it's not so good for the toes.

I have gotten involved in such a dangerous topic that I had better close here...²⁷⁴

I dette utdraget av et brev, publisert i *Nordisk Tidende* høsten 1946, skriver en relativt nyankommen norsk innvandrer om førsteinntrykket av Amerika. Tross en lettere humoristisk tone er det tydelig at han ikke var særlig begeistret for de amerikanske kvinnenes stil og utseende. Han snakker aldri eksplisitt om de norske kvinnene i Brooklyn. I likhet med Bjørg hadde imidlertid mange av dem også blitt glade i leppestift og hadde flere par tåløse sko i skapet.

Da Bjørg kom til Amerika, stiftet hun raskt bekjentskap med de mer konservative kreftene i det norske miljøet. Hos tanta og onkelen, som hun bodde hos de første ukene, ville det vært helt utenkelig for henne å vise seg med sminke eller tenne seg en sigarett. De var aktive i Salem, pinsekirken i Brooklyn, og Bjørg husker at hun ble tatt med på møtene dit med tungetale og hallelujarop. Da Bjørg ble syk og legen sendte med henne en *ginger ale* hjem, ble den straks kastet ut av hus fordi den kunne brukes til å blande drinker med. Tanta og onkelen hadde heller ikke fjernsyn, fordi der ble det vist reklame for alkohol. Bjørgs familie i Amerika tilhørte de mer konservative kretsene i det norske Brooklyn, hvor det ikke var akseptert med sminke, tobakk, alkohol og dans. I mer moderate kirkekretser, ikke minst hvor andre- og tredjegerasjons norskamerikanere dominerte, var en mer avslappet hva angikk disse kravene. I det verdslige miljøet, som Bjørg fant seg best til rette i, gikk en på dans og annen verdslig underholdning, og tobakk, alkohol og sminke var akseptert.

---

274. NT 5/9 1946.

Frigjøring eller disiplinering?

Kvinnene jeg legger vekt på i avhandlingen, representerer siste generasjon unge, ugifte kvinner fra Agder som i tidsrommet 1890–1965 emigrerte til New York. Disse jentene dro på eget initiativ, og de skapte seg en ny tilværelse i den amerikanske metropolen som tjenestejenter, fabrikkarbeidersker, servitriser og sekretærer. Den nye tilværelsen ga dem økonomisk selvstendighet, de lærte seg et annet språk, og de ble kjent med amerikansk kultur og hverdagsliv. I avhandlingen undersøker jeg nærmere hvordan disse erfaringene kom kroppslig til uttrykk. Slik jeg velger å se det, var ikke disse endringene bare en overfladisk og ukritisk tilpasning. De er snarere uttrykk for de unge kvinnenes håndtering av forventninger, forestillinger, oppvekst og ny hverdag.

Et overordnet mål med avhandlingen er å finne ut om de unge kvinnenes kroppslige transformasjon kan ses på som et frigjøringsprosjekt. Flere av dem vokste opp i forholdsvis konservative miljøer på Sørlandet, hvor det som ble betegnet som synd, la mange føringer på livsstil og levesett. At noe ble betegnet som synd, kan ses på som en form for disiplinering, som ikke minst den unge kvinnekroppen var gjenstand for. Hva betydde så den kroppslige endringen kvinnene gjennomgikk? Opplevde de med dette en frigjøring fra verdiene hjemmefra: at New York og Amerika ga rom for en personlig frihet de tidligere ikke hadde hatt mulighet til? Eller snakker vi heller om at de unge kvinnene gikk fra én form for disiplinering til en ny, og at det amerikanske samfunnets forventninger om kroppslig integrering bare var en ny form for disiplinering? Det er spørsmål som vil kreve nye, grundige undersøkelser å finne svar på og som jeg søker å belyse i mitt pågående doktorgradsprosjekt.

Litteratur

- Brumberg, J.J. (1998). *The body project. An intimate history of American girls*. New York: Vintage Books.
- Bryn, S. (1992). *Norske Amerika-bilete. Om amerikanisering av norsk kultur*. Oslo: Samlaget.
- Cross, G. (2000). *An all-consuming century. Why commercialism won in modern America*. New York: Columbia University Press.
- Ewen, S. (1988). *All consuming images. The politics of style in contemporary culture*. New York: Basic Books.
- Ewen, E. og Ewen, S. (1992). *Channels of desire. Mass images and the shaping of American consciousness*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1999). *Seksualitetens historie I. Vilje til viten*. Oslo: Exil Forlag.
- Giblett, R. (2008). *The body of nature and culture*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Heinze, A. (1999). From scarcity to abundance, i L.B. Glickman (red.) *Consumer society in American history*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- Hoover, K.E. (1979). *Organizational networks and ethnic persistence. A case study of Norwegian-American ethnicity in the New York metropolitan area*. Ann Arbor, Michigan: University Microfilms International.
- Jenswold, J. (1991). Becoming American, becoming suburban. Norwegians in the 1920's, i H. Storhaug (red.) *Norse Heritage*, Vol. 2 Stavanger: The Norwegian Emigration Center.
- Jonassen, C.T. (1947). *The Norwegians in Bay Ridge. A sociological study of an ethnic group*. Ann Arbor Michigan: University Microfilms International.
- Knudsen, J.P., Jacobsen, D.I. og Svendal, A. (1990). *Sørlandsbilder. 3 scenarier for Agder*. Kristiansand: Agderforskning.
- Liland, F. (1992). *De som elsket Amerika. Kollektive forestillinger om Amerika i Norge 1945–1949*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Lovoll, O.S. (1997) *Det løfterike landet. En norskamerikansk historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Masdalen, K.-O. (1991). *Agders historie. 1920–1945. Mellomkrigstid og okkupasjon*. Kristiansand: Agder historielag.
- Mauk, D.C. (1997). *The Colony that Rose from the Sea. Norwegian maritime migration and community in Brooklyn, 1850–1910*. Northfield, Minnesota: The Norwegian-American Historical Association.
- Peiss, K. (1998). *Hope in the jar. The making of America's beauty culture*. New York: Metropolitan Books.
- Repstad, P. og Henriksen, J.-O. (red.) (2005): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ringdal, S. (1999). *Screendører og kjøkkenmøbler. En undersøkelse av det amerikanske Lista*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ringdal, S. (2002). *Det amerikanske Lista. Med 110 volt i huset*. Oslo: Pax Forlag.

- Ringdal, S. (2007). *Lapskaus Boulevard. Et gjensyn med det norske Brooklyn*. Oslo: Golden Slippers.
- Seland, B. og Ågedal, O. (2008). *Vekkelsesvind. Den norske vekkingskristendommen*. Oslo: Samlaget.
- Semmingsen, I. (1950). *Veien mot vest. Annen del. Utvandringen fra Norge 1865–1915*. Oslo: Aschehoug.
- Skard, S. (1964). *The American myth and the European mind. American studies in Europe 1776–1960*. New York: A.S. Barnes and Company.
- Skard, S. (1970). The image of America in Europe, i A.N.J. den Hollander og S. Skard (red.) *American civilization. An introduction*. London: Longman.
- Skard, S. (1976). The United States in Norwegian history, i *Contributions in American studies; no. 26 Publications of the American Institute, University of Oslo*. Westport Connecticut: Greenwood Press.
- Synnot, A. (1993). *The body social. Symbolism, self and society*. London / New York: Routledge.
- Wyman, M. (1993). «No Longer Freedom's Land». Scandinavians return from America, 1900–1930, i K. Djupedal (red.) *Norwegian–American Essays*. Oslo: NAHA-Norway.